

Problém bývalých romských koncentračních táborů na území České republiky

Chceme-li pochopit vznik romských koncentračních táborů na území protektorátu Čechy a Morava, je třeba objasnit historické souvislosti jejich vzniku.

Za Rakouska-Uherska žili naši romští předkové sice v bídě, mohli ale žít svým tradičním kočovným způsobem. Obrat nastal ještě před vypuknutím druhé světové války. Český historik Ctibor Nečas píše, že „15. července 1927 (...) se Národní shromáždění ČSR usneslo a vyhlásilo tzv. „Zákon o potulných cikánech“. Jednotlivá ustanovení tohoto výjimečného zákona byla v rozporu s ústavně zaručenou rovnoprávností občanů republiky. Zvláštní policejní soupisy, cikánské legitimace, kočovnické listy a další administrativně-formální prostředky diskriminovaly především kočovné a potulné Romy, avšak v mnoha případech byly aplikovány na romskou populaci jako na celek.“ Tento zákon vznikl na základě tzv. společenské objednávky. Přijetím zákona se tehdejší Československo stalo v Evropě státem, jehož vláda zahájila „řešení“ romské otázky, které však bylo de facto perzekucí. „ Poté byla k zákonu vydána prováděcí nařízení a po nich také výnosy jednotlivých ministerstev, čímž nabyla legislativní úprava romské otázky v ČSR definitivní podoby.“

V následujících letech se přijetím zákona protiromské nálady neustále přiosťrovaly. Vznikající evidence všech romských obyvatel umožňovala policejním orgánům podstatně tvrdší postup vůči Romům.

V sousedním Německu Heinrich Himmler, říšský vůdce SS a šéf německé policie, nařídil dne 8. prosince 1938 „potírat cikánský zlořád z rasového hlediska“, přičemž „Říšské ustředí pro potírání cikánstva“ na říšském úřadě kriminální policie mělo povinnost vést evidenci a podrobit identifikaci veškeré „cikány a cikánské míšence“. V Československu v té době byla již evidence a identifikace Romů provedena.

Dne 17. prosince 1938 provládní deník Venkov píše: „V těchto dnech bude se muset a hodně brzy něco stát. Jinde mají koncentrační tábory pro politické přestupníky. My nebudeme sahat k takovým opatřením. Ale bylo by dobře vybudovat koncentrační tábory pro cikány, tuláky a řemeslné žebráky, mladé a zdravé. Humanita zde nemusí platit, protože by byla příliš jednostranná. (...) Udělá-li vláda v této věci rychlý zákrok, prospěje občanstvu a veřejné morálce.“ Uznávání čeští historikové uvádějí, že již na konci roku 1938 vyslala Československá vláda do Německa zvláštní delegaci, aby se informovala o používaných metodách při vedení pracovních táborů.

Dne 2. března 1939 – již podle vzoru nacistického Německa - „Česko-slovenská vláda vydala nařízení o kárných pracovních táborech pro muže starší 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli prokázat, že si řádným způsobem zajišťovali obživu. Nařízení o kárných pracovních táborech, v nichž byli mj. koncentrováni také Romové, převzala protektorátní vláda svým pozměňovacím výnosem ze dne 28. 4. 1939“. Místy pro kárné pracovní tábory protektorátní vláda určila pro Čechy Lety u Písku a pro Moravu Hodonín u Kunštátu. Podle zmíněného zákona byli vybraní Romové zatčeni a bez soudního rozsudku „odsouzeni“ k nucené práci v táborech, které byly otevřeny 10. srpna 1940. V těchto táborech bylo internovaných přibližně 10 procent romských mužů.

Dne 30. listopadu 1939 „protektorátní ministerstvo vnitra vydalo přípis, podle něhož se museli všichni Romové do dvou měsíců trvale usadit a zanechat kočovného způsobu života.“ Ti, kteří toto nařízení neuposlechli, měli být odvezeni do kárných pracovních táborů. Dalším soupisem v roce 1940 policie zjistila, že „v protektorátu Čechy a Morava žilo 36 696 Romů, kteří měli v Ústředí pro evidenci potulných cikánů své daktyloskopické karty, z nichž 36 313 Romů bylo držiteli cikánských legitimací.“ Dne 9. března 1942 „protektorátní vláda vydala nařízení o preventivním potírání zločinnosti. Podle jeho ustanovení mohla kriminální policie uvalovat ochrannou vazbu na „zločinné a asociální elementy“ ve sběrných táborech, na něž byly s účinností od 1. 1. 1942 přeměněny jednak kárné pracovní tábory v Letech a v Hodoníně, jednak bývalé donucovací pracovny v Praze-Ruzyni, v Pardubicích a v Brně.“

Dne 10. 7. 1942 generální velitel neuniformované protektorátní policie Horst Böhme „vydal rozkaz o potírání tzv. Cikánského zlořádu“, na jehož základě protektorátní policie připravila další soupis veškeré romské populace. Dne 2. 8. 1942 bylo tímto soupisem podchyceno na 6 500 „cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem žijících osob a současně byly na místech dřívějších kárných táborů [v Letech a Hodoníně] zřízeny tábory cikánské“. Letský koncentrační tábor tedy vznikl dne 2. 8. 1942, jeho provoz byl ukončen dne 4. 5. 1943.

Zásadní rozdíl mezi tábory pracovními a nově zřízenými tábory „cikánskými“ spočíval v tom, že v pracovních táborech byly internovány „osoby štítící se práce“, zatímco v případě „cikánských táborů „bylo rozhodováno výlučně na základě rasových kritérií. Zde již byli internováni nejen muži nad 18 let, jako v táborech pracovních, ale celé romské rodiny, včetně novorozenců.

Životní podmínky v tzv. cikánských táborech byly téměř stejné jako v nacistických koncentračních táborech, což dokazují autentické výpovědi donedávna žijících bývalých vězňů těchto táborů, táborový řád sepsaný prvním velitelem letského tábora a v neposlední řadě i míra úmrtnosti vězňů.

Bývalí vězňové shodně vypovídají o krutém zacházení, včetně tělesného a psychického mučení, o znásilňování žen a úmyslně řízené podvýživě, o podchlazení a nedostatku lékařské péče. Takto vedené zacházení s vězni bylo příčinou vypuknutí skvrnitého tyfu v táboře. Zvrhlost táborového dění násobila skutečnost, že potraviny určené vězňům byly v táboře vedením tábora rozkrádány a rozprodávány.

Podle táborového řádu, vydaného velitelem letského tábora dne 27. srpna 1942, byl vězňům zabaven veškerý majetek (majetek byl Romům a Sintům běžně zabavován již před jejich příchodem do tábora), pod hrozbou krutých trestů museli všichni včetně dětí těžce pracovat, veškerá korespondence byla přísně zakázána, při pohřbívání zemřelých do hromadných hrobů byla vyloučena přítomnost příbuzných. Na rozkaz velitele měli dozorcí vězně „v případě odporu, neuposlechnutí rozkazů, pokusu o útěk nebo na útěku zastřelit. (...) Kdo po večeři bude dopaden mimo ubytovnu a na první zvolání se nezastaví, bude zastřelen.“

Tábor byl po celou dobu jeho fungování čtyřnásobně přeplněn. I v zimě vězňové byli nuceni trpět v dřevěných budkách o rozměrech 3×4 metry po 10 až 15 osobách. Po dvacáté hodině byli vězňové do budek zamykáni. Tělesnou potřebu museli vykonávat do kbelíků.

Vysokou úmrtnost v táborech nejlépe dokládají dochované historické materiály, které uvádějí, že v letském táboře z 1309 internovaných vězňů jich **326 zahynulo, z toho 241 dětí**, přičemž není vyloučeno, že míra úmrtnosti byla vyšší – vězňové tábora hovoří o podstatně vyšších počtech a zápis v obecní kronice obce Lety uvádí počet obětí letského tábora na 600. **V táboře se také narodilo 36 novorozenců. Přežil jediný.**

Část obětí letského tábora (186 z toho 156 dětí) byla pochována na farním pohřebišti v sousedních Mirovicích u Písku. Po vypuknutí tyfu v táboře pak další část na nouzovém hřbitově, vzdáleném 150 metrů, v lese vedle tábora.

Podle tvrzení českých historiků zapříčinila vysokou úmrtnost letských vězňů zejména epidemie tyfu. Tomuto tvrzení neodpovídá skutečnost, doložitelná archivními materiály. V den před zaevidovaným vypuknutím epidemie v táboře zahynulo 186 osob, z toho 156 dětí. Zbylí vězňové táborů v Letech a v Hodoníně byli od konce roku 1942 a v průběhu roku 1943 postupně deportováni do tábora v Osvětimi-Březince.

Letský tábor byl v létě 1943 srovnán se zemí, hodonínský tábor byl vyklizen.

Ze všech původních českých Romů a Sintů žijících na území protektorátu přežilo utrpení zhruba 700 osob. Historik prof. Ctibor Nečas uvádí počet přeživších koncentračních táborů 583. VPORH disponuje informací o dalších přibližně 20 romských rodinách ukrytých před pronásledováním na území tehdejšího Slovenského štátu a přibližně 60 Romech, kteří se buď před internací nebo se ze své internace z KT tzv. vykoupili.

V poválečných letech nebyl nikdo za zločiny spáchané v letském a hodonínském táboře odsouzen. Jediný soud, který v roce 1948 proběhl s bývalým velitelem letského tábora Josefem Janovským, skončil zproštěním jeho obvinění. Ani jedna z dalších osob zodpovědných za zločinnou smrt stovek lidí nebyla nikdy postavena před soud.

O kompenzacích majetkových újem postižených Romů a Sintů se na rozdíl od oprávněných a ukončených kompenzací majetků Židů ještě ani nezačalo hovořit.

Přeživší vězňové na místo bývalého tábora jezdili vzpomínat na své zahynulé až do roku 1974, kdy začala krajská správa budovat přímo na místě, kde tábor stál, velkokapacitní prasečí farmu, a to navzdory upozornění několika bývalých vězňů tábora, že se prasečák staví na místě utrpení obětí nacismu. Od té doby přeživší vězňové přestali toto místo navštěvovat. Zděšení z jednání jejich vlád v nich přežívá dodnes.

Celé dějiny obou táborů byly v poválečném období zamlčovány. Studie historika prof. Ctibora Nečase o dění v táborech z roku 1973, tedy v době probíhající výstavby vepřína na místě letského KT byly známy jen velmi úzkému kruhu odborníků.

Na místě bývalého hodonínského KT bylo po desetiletí provozováno rekreační středisko.

Po čtrnáctiletém tlaku bývalých romských vězňů nacistických KT a pozůstalých po obětech sdružených v organizaci Výbor pro odškodnění romského holocaustu v ČR (VPORH) a s pomocí tří rezolucí Evropských poslanců, nositelů Nobelovy ceny Simona Wiesenthala a Güntera Grasse, Muzea romské kultury, romských a proromských organizací a dalších, bylo v roce 2010 rekreační středisko z místa Romského KT v Hodoníně u Kunštátu vykoupeno českým státem a provoz střediska byl zrušen.

Dne 13. května 2010 bylo při příležitosti pietního aktu na místě pohřebiště letských obětí obětím oficiálně oznámeno otevření Kulturní památky Lety. Správcem Kulturní památky Lety byl vládním rozhodnutím určen Památník Lidice.

Nouzové pohřebiště vězňů KT Lety bylo pietně upraveno. Místo KT Lety však i nadále hrubě znevažuje přítomnost vepřína.

Na základě zájmu kongresu Spojených států, tehdejší český prezident Václav Havel nechal v roce 1995 na nouzovém pohřebišti letského KT, vedle prasečí farmy, postavit pomníček. Příslušná komise pro výběr projektu pomníku však žijící bývalé vězně a pozůstalé o záměru a podobě pomníku neinformovala. Pomníček neodpovídá jejich představám.

Na hromadném nouzovém pohřebišti vězňů, vedle hodonínského tábora, byl v roce 1998 postaven pomník, který bývalým vězňům vyhovuje. Na hřbitově v Černovicích, kde leží další část obětí hodonínského tábora, byla umístěna umělecky ztvárněna pamětní deska.

Celý život jsem žil v přesvědčení, že koncentrační a vyhlazovací tábory existovaly během druhé světové války výhradně na území Polska, Německa a Rakouska. Moji rodiče, kteří byli spolu se svými rodinami v Letech uvězněni, mně tuto skutečnost až do roku 1997 zamlčovali. Činili tak proto, že se báli, abych skutečnosti spojené s děním v táboře veřejně nerozšiřoval.

Na základě zveřejněných informací o historii letského tábora podala dne 4. dubna 1997 skupina 20 intelektuálů v čele s Petrem Pithartem trestní oznámení na neznámého pachatele a na dosud žijícího jednoho z nejbrutálnějších dozorců tábora Josefa Hejduka. Vyšetřování případu převzal Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Ten celou věc odložil poté, co v lednu 1999 jediný dosud žijící bývalý dozorce tábora zemřel. Domníváme se, že k soudu dojít nemohlo. Dosud žijící vězně tábora a mě jako jejich zástupce by museli k soudnímu řízení pozvat a tam by se o skutečných zvěrstvech pod přísahou veřejně hovořilo.

O existenci táborů a hanobení jejich míst jsem se dozvěděl v roce 1997. Tato skutečnost se v roce 1998 stala impulsem pro založení našeho sdružení, Výboru pro odškodnění romského holocaustu v ČR, jehož členové jsou vesměs bývalí vězňové KT, nebo pozůstalí po obětech. Od té doby VPORH intenzivně usiluje o odstranění znevažujících staveb z míst utrpení Romů v táborech v Letech a v Hodoníně a zároveň bývalým vězňům KT pomáhá s vyřizováním jejich oprávněných odškodňovacích a kompenzačních záležitostí.

Ve stejném roce jsme organizovali v Praze za podpory vlády ČR a Výboru dobré vůle **„Setkání letských dětí“**.

Ve spolupráci s vládou ČR, EU, Ministerstvem zahraničí SRN a dalšími organizacemi jsme v posledních letech úspěšně realizovali několik projektů. Jednalo se především o projekty vzdělávající, podporující zachování historické paměti českých Romů a Sintů. Každoročně například pořádáme semináře zabývající se aktuálními tématy života romské menšiny v ČR. Ty jsou spojeny s každoroční pietní akcí, kterou pořádáme na místě pohřebišť obětí v Letech, na kterých vlády ČR naléhavě vyzíváme, aby sporné objekty z míst utrpení Romů odstranily a pietu míst obnovily.

Počátkem roku 1999 jsme organizovali v poslanecké sněmovně **veřejné slyšení** o minulosti a současnosti míst bývalých táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, kterého se zúčastnilo více než 400 osob (politici napříč politickým spektrem ČR, osobnosti kultury, romské osobnosti, bývalí vězňové a pozůstalí po obětech).

V témže roce se zástupci VPORH stali členy smíšené historicko-společenské komise při Úřadu vlády ČR. Ta připravila materiál, jenž se stal východiskem pro rozhodování vlády o dalším postupu ve věci míst bývalých táborů. Vláda se na svém zasedání usnesla, že si je vědoma historického dluhu, který má česká společnost vůči Romům z doby nacismu. Zároveň však prohlásila, že pro nedostatek finančních prostředků na přemístění sporných objektů z obou míst bývalých táborů na vhodnější místa celou záležitost odkládá, přičemž výslovně nevyločila, že se k problému někdy v budoucnu vrátí.

V roce 2001 VPORH realizoval za finanční podpory vlády ČR projekt na umělecké ztvárnění pamětních desek se jmény 180 obětí rasového násilí koncentračního tábora v Letech u Písku. Desky byly umístěny na zdech hřbitova v Mirovicích u Písku, kde leží část obětí tábora.

V roce 2002 VPORH podle představ romských obětí nacismu a pozůstalých po obětech vytvořil za finanční podpory Ministerstva zahraničních věcí SRN pomník obětem tábora. Sousoší bylo slavnostně odhaleno na hřbitově v Mirovicích u Písku, kde jsou pochovány především děti

V roce 2005 VPORH vytvořil a prezentoval v budově Evropského parlamentu v Bruselu výstavu o utrpení Romů a Sintů v KT Lety s názvem **„Lety – příběh zamlčené genocidy“** Prezentaci výstavy spoluorganizoval poslanec EP Milan Horáček.

I díky výzvě evropských poslanců ze dne 28. dubna 2005 ke zrušení vepřína na místě bývalého KT tábora a zřízení vhodného památníku a rozsáhlé diskuzi v českých médiích mohla být široká veřejnost většinou poprvé o dění v táboře informována.

Výstava byla v červnu roku 2005 pod záštitou předsedy Sněmovny Lubomíra Zaorálka prezentována v prostorách PSP ČR. Na zahájení promluvil **Jiří Paroubek, tehdejší předseda vlády ČR**. Mezi přibližně 200 hosty se vernisáže zúčastnil i **bývalý prezident ČR Václav Havel**, několik zástupců diplomatického sboru v Praze, romští vězňové KT a pozůstalí po obětech. Poté jsme výstavu představili v Senátu PČR, kde ji zahájil **místopředseda Senátu Petr Pithart**.

V roce 2006 VPORH ve Veletržním paláci v Praze prezentoval s podporou Česko-německého fondu budoucnosti a Ministerstva kultury ČR rozsáhlou putovní výstavu s názvem **„Romský holocaust – genocida na Romech a Sintech a rasismus v dnešní Evropě“**. Výstavu vytvořilo Dokumentační středisko německých Sintů a Romů se sídlem v Heidelbergu, s nímž VPORH dlouhodobě spolupracuje. K tvorbě této výstavy VPORH přispěl poskytnutím unikátních dobových fotografií ze soukromých archivů českých Romů a Sintů.

V roce 2007 Dokumentační středisko německých Sintů a Romů ve spolupráci s VPORH výstavu představilo v sídle OSN v New Yorku.

V roce 2007 jsme ve spolupráci s pozůstalými po obětech vytvořily putovní výstavu s názvem „**Zaniklý svět**“. Výstava je historicky prvním pokusem veřejnosti představit skutečný život původních českých Romů a Sintů do doby než se většina z nich stala obětí nacistického teroru. První prezentaci výstavy zahájil dne 5. září 2007 **prezident republiky Václav Klaus** ve Veletržním paláci Národní galerie v Praze.

Na první pohled se ve srovnání s vyhlazovacími tábory (například v Osvětimi) či koncentračními tábory (např. v Ravensbrücku) jeví letský a hodonínský tábor jako tábory bezvýznamné. Avšak v historii dnes již nepatrného počtu původních českých Romů a Sintů mají obrovský význam. V obou táborech hynuli za strašných podmínek muži, ženy a děti. Přeživší vytrpěná muka poznamenala na celý život. Mnozí z nich trpí fyzickými a psychickými následky dodnes. Původní etnikum českých Romů tak zmizelo z veřejného povědomí.

V červnu 2012 premiér Petr Nečas při návštěvě pietního místa v Letech veřejně shrnul důsledky rozkazu generálního velitele protektorátní policie a zdůraznil, že tímto datem lze označit zahájení genocidy na Romech a Sintech, která vedla ve svém důsledku k praktické likvidaci této menšiny na území Protektorátu. Romové tak přinesli, v přepočtu k obyvatelstvu, největší oběť na našem území za druhé světové války a proto jejich osud neodmyslitelně patří k tragické historii naší země. Poté připomenul zapojení českých orgánů do genocidy Romů.

V podobném duchu v roce 2014 v Letech hovořil i současný premiér české vlády Bohuslav Sobotka.

Čeněk Růžička,

prezident VPORH v ČR

červenec 2010 (aktualizováno: červen 2015)